

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Педагогічний факультет

Кафедра теорії та методики дошкільної та початкової освіти

ФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ
ДОШКІЛЬНИКІВ ЗАСОБАМИ ДИТЯЧОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Кваліфікаційна робота

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

Виконала: студентка ІІМ курсу 241 групи

Спеціальності 012 Дошкільна освіта

Освітньо-професійної програми

Дошкільна освіта

Кермач Марина Вікторівна

Керівник доц. Сидоренко Н. І.

Рецензент к.пед.н., доцент Денисенко В. В.

Херсон – 2020

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ДИТЯЧОЇ ЛІТЕРАТУРИ	7
.....	
1.1. Сутність поняття загальнолюдських цінностей	7
1.2. Особливості формування загальнолюдських цінностей у дітей дошкільного віку.....	13
1.3. Роль дитячої літератури у процесі формування загальнолюдських цінностей у дошкільнят	18
.....	
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ВИВЧЕННЯ ФОРМУВАННЯ У ДОШКІЛЬНЯТ ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ У ПРОЦЕСІ ВИКОРИСТАННЯ ДИТЯЧОЇ ЛІТЕРАТУРИ	27
2.1. Сучасний стан розвитку загальнолюдських цінностей у дітей дошкільного віку	27
2.2. Ефективні шляхи формування загальнолюдських цінностей у дітей дошкільного віку в процесі ознайомлення з художньою літературою	39
.....	
2.3. Аналіз результатів дослідження	47
ВИСНОВКИ	50
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	54
ДОДАТКИ	57
ДОДАТОК А. Орієнтовне перспективне планування роботи із художньої літератури на заняттях і у повсякденному житті	57
.....	
ДОДАТОК Б. Кодекс академічної доброчесності здобувача	

вищої освіти Херсонського державного університету 60

.....

ВСТУП

Актуальність теми дослідження зумовлена важливістю формування загальнолюдських цінностей, основи яких закладаються у дошкільному віці. Сучасність несе з собою постійні зміни, суспільство забуває про загальнолюдські цінності, на заміну яким приходять матеріальні блага та технології. За таких умов у дітей ми можемо спостерігати зниження інтересу до книги. Це, в свою чергу, ускладнює їх залучення до художньої літератури, як одного із джерел загальнолюдських цінностей.

Відсутність або низький рівень моральних цінностей є причиною занепаду суспільства. Загальнолюдські цінності об'єднують мораль, норми та орієнтири різних народів та часів, вони не є матеріальними, однак є багатством усього людства.

Основним призначенням загальнолюдських цінностей є рівність усіх членів суспільства, розвиток моральної складової та духовності. Недостатнє формування цінностей може призвести до негативних явищ: ворожості, насильства, порушень законів, норм та канонів моралі. До загальнолюдських цінностей належать почуття обов'язку, людська гідність, рівність, віра, чесність, обов'язок, справедливість, відповідальність, пошук істини і сенсу життя. Також цінністю може бути мистецтво, його процес та результат (в тому числі художнє слово та його вплив на свідомість людини). Прагнення до краси, справедливості, гармонії світу викликає у людини бажання творити, взаємодіяти з мистецтвом.

Актуальність проблеми виховання і розвитку дітей-дошкільнят ґрунтується на таких положеннях:

1. Потреба суспільства в освічених та високоморальних людях – важливе питання сьогодення, від якого залежить наше майбутнє.

2. Розвиток дитини неможливий без зовнішнього впливу різних джерел (як позитивних, так і негативних) на незміцнілу сферу моральності, почуття та розум дитини.

3. Освіта не є гарантією сформованих загальнолюдських цінностей.

Варто відзначити, що незважаючи на велику кількість досліджень в даній області недостатньо вивчена проблема формування загальнолюдських цінностей молодших школярів як основи освітнього процесу.

Моральному вихованню, формуванню загальнолюдських цінностей (зокрема засобами слова) приділялася велика увага дослідників, письменників та громадських діячів: Х. Алчевської, С. Васильченко, Л. Виготського, І. Гербарта, Л. Глібова, М. Драгоманова, А. Люблінської, А. Макаренка, С. Русової, В. Сухомлинського, К. Ушинського та ін.

Загальнолюдські цінності є орієнтиром для дитини між добром та злом. Усвідомлена свобода вибору є основою цінностей, які регулюють поведінку дитини незалежно від присутності дорослих. Сформованість загальнолюдських цінностей визначається свідомістю та підсвідомістю, що спрямовують вибірковість поведінки на основі набутого особистого досвіду. Художнє слово за таких обставин має особливі переваги серед мистецтв – можливість впливати на емоції та почуття дитини, її емпатійність.

Дослідники розглядають дитячу літературу у якості засобу виховання особистості, однак проблема формування загальнолюдських цінностей засобами дитячої літератури залишається недостатньо детально вивченою. Це зумовило вибір теми дослідження «Формування загальнолюдських цінностей дошкільників засобами дитячої літератури».

Мета дослідження – визначити теоретичні засади формування загальнолюдських цінностей дошкільників засобами дитячої літератури, експериментально перевірити ефективність застосування обраних методів та форм.

Відповідно до мети визначено такі **завдання дослідження**:

1. Охарактеризувати особливості формування загальнолюдських цінностей у дітей дошкільного віку;
2. Визначити роль дитячої літератури у процесі формування загальнолюдських цінностей у дошкільнят;
3. Дослідити сучасний стан розвитку загальнолюдських цінностей у дітей дошкільного віку;
4. Визначити форми і методи виховання цінностей засобами використання художньої літератури, обґрунтувати та експериментально перевірити їх ефективність.

Об'єкт дослідження – процес формування загальнолюдських цінностей у дітей дошкільного віку.

Предмет дослідження – система форм та методів формування загальнолюдських цінностей дошкільників засобами дитячої літератури.

Для реалізації мети та вирішення поставлених завдань застосовувалися **методи дослідження**: *теоретичні*: аналіз психолого-педагогічної літератури, синтез, класифікація, систематизація, порівняння, прогнозування та узагальнення – для з'ясування стану досліджуваної проблеми у сучасній теорії та практиці, уточнення сутності базових понять дослідження, визначення змісту та сутності загальнолюдських цінностей, обґрунтування форм та методів формування загальнолюдських цінностей дошкільників засобами дитячої літератури; *емпіричні*: діагностичні (психолого-педагогічне спостереження, анкетування); педагогічний експеримент з аналізом здобутих результатів.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Кваліфікаційна робота пов'язана з напрямом наукових досліджень кафедри теорії та методики дошкільної та початкової освіти Херсонського державного університету «Теоретико-методичні засади формування професійної компетентності сучасного педагога дошкільної та початкової освіти».

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

Уточнено теоретичний зміст поняття «загальнолюдські цінності»; вдосконалення змісту, форм і методів формування загальнолюдських цінностей дошкільників засобами дитячої літератури;

Вперше обґрунтовано роль дитячої літератури у процесі формування загальнолюдських цінностей у дошкільнят.

Практичне значення одержаних результатів полягає у вдосконаленні системи форм та методів формування загальнолюдських цінностей дошкільників засобами дитячої літератури. Результати дослідження можуть бути використані вихователями закладів дошкільної освіти, викладачами педагогічних факультетів та закладів вищої освіти, студентами спеціальності «Дошкільна освіта».

Апробація результатів дослідження: основні положення і результати дослідження обговорено на засіданні кафедри теорії та методики дошкільної та початкової освіти Херсонського державного університету, а також здійснено шляхом їх оприлюднення у збірці студентських наукових праць «Магістерські студії» (публікація «Особливості формування ціннісної сфери дітей дошкільного віку»).

Структура й обсяг дипломної роботи. Дипломна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних літературних джерел із 41 найменування, додатків. Загальний обсяг роботи становить 60 сторінок.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ДИТЯЧОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1.1. Сутність поняття загальнолюдських цінностей

Проблема цінностей на протязі існування людського суспільства так чи інакше приваблювала мислителів різних епох. З найдавніших часів і до наших днів уявлення про цей феномен змінювалися, поступово ускладнюючи і вдосконалюючись. Кожна епоха додавала власні відтінки в вивчення ціннісної проблематики. Проте глибинні процеси, що відбуваються в суспільстві під впливом економічних і політичних перетворень, хвилювали і продовжують хвилювати чималу кількість дослідників, оскільки особливої актуальності проблема цінностей завжди набуває саме в перехідні періоди розвитку суспільства.

Природа цінності є надзвичайно складною: на перший погляд вона гранично ясна, але в процесі вивчення починає множитися і вислизати, представляючись ефемерною і недоступною. Саме тому в науковій літературі до теперішнього часу немає єдності щодо її визначення. Природа цінності всебічно вивчається в філософії, культурології, соціології, психології та інших гуманітарних дисциплінах. Однак в силу складності досліджуваного феномена спроби вчених виробити єдині критерії його визначення призводять до множинності тлумачень. Серед найбільш часто вживаних характеристик цінності можна відзначити значимість, корисність, засіб задоволення потреб суб'єкта, нормативність [10, с. 21].

Усвідомлюючи, що виявлення понятійного апарату є невід'ємною частиною кожного дослідження, в даній роботі ми поставили перед собою завдання визначити поле існуючих визначень цінності на

сучасному етапі розвитку філософської та педагогічної думки. Розглянемо підходи деяких вчених.

В Академічному тлумачному словнику знаходимо таке визначення: «Цінність – те, що має певну матеріальну або духовну вартість» [8]. В філософському енциклопедичному словнику (за ред. І. Блауберга) «цінності – явища як матеріального, так і духовного характеру, що володіють позитивною значущістю, здатні задовольнити потреби людини, суспільства, служити їх інтересам і цілям» [24]. В психологічному словнику-довіднику (за ред. М. Кордуелла) «цінність – поняття, яке позначає об'єкти, явища, їх властивості, а також абстрактні ідеї, які втілюють в собі громадські ідеали і виступають як еталони буття» [11].

Категорія загальнолюдських цінностей має свої основи з часів античності, коли визнавався ідеал гармонійно розвиненої людини, красивої духом та тілом. Аристотель, філософ Давньої Греції, визначав цінностями якості людини, що стосуються її характеру: доброта, впевненість, мужність, справедливість. Епохи Відродження та Просвітництва підносять значущість цінностей – добра, краси, істини, справедливості, моральності та Батьківщини (І. Кант, Н. Карамзін, Й. Песталоцці, Ж. Руссо) [25, с. 35].

Французький педагог Ж. Руссо у своїх педагогічних ідеях щодо вільного виховання дитини говорить про повагу, любов, доброту, як головні цінності. К.Ушинський в основу виховання вкладає моральні якості, віру, свободу. Він зазначає, що «... виховання, створене самим народом і засноване на народних початках, має ту виховну силу, якої немає в найкращих системах, заснованих на абстрактних ідеях або запозичених у іншого народу» [39, с. 230]. К.Ушинський вважає виховання головною цінністю, яка впливає на свідомість дитини.

Розглянемо погляди вчених та педагогів ХХ століття на поняття цінностей (Таблиця 1.1):

Таблиця 1.1

Погляди вчених та педагогів ХХ століття на поняття цінностей

Прізвище, ім'я вченого/ дослідника/ педагога	Вивчення цінностей як категорії
У. Томас, Ф. Знанецький	«Цінність – це моральна установка, сукупність цінностей є системою моральних установок людини».
Н. Щуркова	«Загальнолюдські цінності: людина, життя, краса, праця, спілкування, свобода, щастя, совість».
А. Маслоу, В. Осовський	«Цінності – елементи структури свідомості, які є складовими Піраміди потреб».
С. Рубінштейн	«Цінностями є система мотивів поведінки особистості».
О. Леонт'єв	«Цінність є складовою свідомості (інтереси, переконання, світогляд)»
А. Макаренко, В. Сухомлинський	«Становлення моральних якостей – надання можливості відчувати дитині те, що її люблять безумовно і незалежно від її провини і зовнішніх якостей; любов, повага, доброта».

У 1960-1980 рр. В. Сухомлинський, Ш. Амонашвілі, В. Сластьонін та ін. працювали над гуманістичним вихованням та його педагогічною основою. В. Сухомлинський зазначав, що базовими моральними цінностями у вихованні є патріотичне ставлення та почуття обов'язку до Батьківщини, матері та батька, на основі яких відбувається подальше пізнання світу, ставлення до природи, оточення, краси. Велику увагу педагог приділяв розвитку емпатії у дитини, зв'язкам людини з природою, розвитку взаємодопомоги, емоцій та почуттів дитини [21].

В. Сластьонін визначає, що цінності можна умовно поділити на 3 види: загальнолюдські (людина, суспільство), духовні (мислення та сприймання) і особистісні (особисті якості, здібності). Також існує класифікація цінностей за предметним змістом: культурні, суспільні (соціальні), моральні (духовні), педагогічні, економічні та ін. [19].

Розглянемо детальніше поняття «загальнолюдських цінностей».

Загальнолюдські цінності – це такі моральні і естетичні норми і принципи, поведінкове значення яких визнає і розділяє більшість людей, незалежно від національної, расової, культурної, релігійної, соціальної та іншої приналежності [32]. Семантика поняття «загальнолюдські цінності», незважаючи на визнану більшістю мислителів відносність поняття «цінність», дозволяє орієнтувати соціалізацію людини, її особистісне становлення так, щоб цей процес був соціально значущим і взаємно корисним і для суспільства, і для людини [38]. Більшість норм і принципів, які підходять під це поняття існує в середовищі людей вже давно, і сприймаються більшістю, як природні явища, властиві людині. Для їх культивування не потрібно якихось спеціальних витрат, вони прищеплюються в соціумі через давно відпрацьовані прийоми сімейного, суспільного виховання, через шкільну освіту і культуру. Вони забезпечують найважливішу емоційну потребу всіх людей, як обов'язкову складову щастя, – потребу в задоволенні. Людина потребує того, щоб її творчу працю або моральні якості отримували схвалення, підтримку, були затребувані. Протилежні почуття породжують незадоволеність, апатію, пригніченість, відчай, розчарування та ін. В цьому аспекті потреба в емоційному задоволенні є найважливішим соціально-психологічним фактором людського існування. Загальнолюдські цінності є для цього найпопулярнішим повсякденним засобом, що дозволяє завжди його відчувати. Фактично загальнолюдські цінності є моральною мовою століть розвитку світової цивілізації. Ці цінності формувалися не наперекір людині, а в процесі розвитку її соціальних потреб і самосвідомості. Універсальність, вседоступність і сталість роблять ці цінності загальнолюдськими. Таким чином, як принципи життєустрою, загальнолюдські цінності найбільш соціально-вигідні, зручні у використанні основи життя [29, с. 30].

Загальнолюдські цінності необхідні для мирного співіснування і народів, і окремих людей. Вони ґрунтуються на визнанні системи загальних моральних принципів людства. Загальнолюдські цінності – найбільш добродійне середовище формування гідності людської особистості (позитивної якості особистості, вираженої в сукупності високих моральних якостей і повазі цих якостей в самому собі) [31]. Визнання того чи іншого етичного переконання високим моральним фундаментом можливе тільки в умовах особистого порівняльного зіставлення моральних норм і виділення даного переконання, як відповідного певному рівню якості. Це не можливо в ізольованих умовах. Сучасне суспільство не може існувати без високих моральних стандартів, як орієнтирів соціалізації особистості [30].

Доктрина загальнолюдських цінностей неодноразово піддається критиці з боку прихильників так званих «національних цінностей», які вони протиставляють загальнолюдським [15]. Насправді ніяких загальнонаціональних моральних або ідеологічних початків не може існувати і саме це протиставлення некоректне. Природа людського світогляду і поведінки індивідуальна. Зазвичай людина керується особистими потребами при виборі типу поведінки. Це означає, що з тих самих підстав, за якими критикуються загальнолюдські цінності, можуть піддаватися критиці і національні цінності. І, більш того, унікальність національних цінностей вимагає наявності більш складного аксіологічного узагальнення, ніж це потрібно для загальнолюдських цінностей.

Загальнолюдські цінності є суб'єктивним узагальненням об'єктивних начал людського співіснування і включають в себе багатоетичні й естетичні основи, які притаманні і зрозумілі Людині. Це любов, дружба, добро, милосердя, альтруїзм та ін. Противники загальнолюдських цінностей вважають, що вони не можуть належати всім людям завжди. Дійсно, людські цінності зазнають еволюцію разом з

людиною, але сучасний рівень розвитку людства передбачає відповідний набір цінностей, адекватних цьому рівню його соціального і біологічного розвитку. Прогрес суспільства зумовить і прогрес загальнолюдських цінностей.

Визнання загальнолюдських цінностей є соціально-значущим надбанням, що дозволить дати ще одне нове обґрунтування для найважливіших сучасних принципів співжиття. Перш за все, це права і свободи людини. Сучасне суспільство не можливе без їх визнання і функціонування. Дуже часто права і свободи людини ототожнюються з загальнолюдськими цінностями. Це обумовлено об'єктивним характером їх застосування і тим, що їх визнання найчастіше стверджувалося в результаті боротьби. Те, що досягається зусиллями, зазвичай стає значущим і цінним.

Таким чином, загальнолюдські цінності є цінностями «в собі» і одночасно соціально-моральними необхідними цінностями, що зумовлюють моральну гідність – основу і зміст особистісних моральних процесів. Вони ж є і культурними цінностями, що забезпечують моральне взаєморозуміння між людьми, між- і внутрішньо-культурну комунікацію. Це робить їх найбільш затребуваними принципами сучасної цивілізаційної етики. Загальнолюдські цінності – це такі моральні і естетичні норми і принципи, поведінкове значення яких визнає і розділяє більшість людей, незалежно від національної, расової, культурної, релігійної, соціальної та іншої приналежності. Загальнолюдські цінності необхідні для мирного співіснування і народів, і окремих людей. Вони ґрунтуються на визнанні системи загальних моральних принципів людства. Загальнолюдські цінності – найбільш добродійне середовище формування гідності людської особистості (позитивної якості особистості, вираженої в сукупності високих моральних якостей і повазі цих якостей в самому собі).

1.2. Особливості формування загальнолюдських цінностей у дітей дошкільного віку

Проблема формування духовно-моральних цінностей, здорового способу життя, громадянськості, патріотизму, відповідальності та працьовитості є надзвичайно важливим напрямом державної політики України в сфері освіти. У наш час у молоді іноді спостерігається підміна цінностей, яка породжує моральні конфлікти між батьками і дітьми, однолітками, чоловіком та суспільством [15].

Дослідниками доведено, що виховання загальнолюдських цінностей необхідно починати в дошкільному віці, так як вони грають першорядну роль у формуванні особистості дитини. Період дошкільного дитинства – найважливіший етап у вихованні людини, формуванні гуманних почуттів і відносин. Важливе місце займає формування у дітей уявлень про норми моралі, що регулюють відносини людини до оточуючих людей і однолітків, різним видам діяльності, матеріальним цінностям, до самого себе, а також про можливості дошкільнят використовувати ці норми в якості засобів самостійної регуляції поведінки і взаємин з дітьми [12].

Одним із пріоритетів діяльності закладів дошкільної освіти є гуманістичний характер освіти, формування загальнолюдських цінностей і прав людини. У педагогіці цінність розуміють як суб'єктивну значимість властивостей і якостей предмета, явища, обставин у конкретній ситуації. Вона може бути тільки позитивною і являти собою соціокультурний феномен, що виникає в процесі предметно опосередкованих міжсуб'єктних відносин, що володіє позитивним змістом і виступає в якості внутрішнього регулятора людських дій.

Сформованість загальнолюдських цінностей є неможливою без існування ціннісних орієнтацій. Ціннісні орієнтації є єдністю ціннісно-нормативних, соціальних і раціональних почав і виступають в якості

основного показника рівня розвитку духовності людини, способу її залучення до суспільного життя, культури через формування внутрішнього суб'єктивного світу. Інакше кажучи, погодимось з визначенням, що «ціннісна орієнтація – це спрямованість особистості на певні цінності (матеріальні і духовні блага, якості людини та ін.), краще ставлення до тих чи інших з них» [6, с. 15].

Проблема виховання загальнолюдських цінностей у дітей дошкільного віку відображена в роботах О. Арнаутової, І. Комарової, М. Полковникової. Ними визначено цілями виховання головні якості дитини-дошкільника: працьовитість, почуття любові до Батьківщини, повагу до моральних норм, терпимість, людяність, щедрість, слухняність, чесність, правдивість, доброта, відповідальність, дбайливість, фізичне здоров'я [1, с. 63].

Матеріали досліджень В. Абраменкової, О. Вакуленко, В. Мухіної, О. Смирнової, С. Якобсон показують, що при спілкуванні дітей дошкільного віку з однолітками відбувається збагачення образу самого себе, формується здатність до співпереживання, критичність суджень і дій. У дітей дошкільного віку відбувається засвоєння норм поведінки, формування ціннісних орієнтацій, адекватної самооцінки, самоствердження, визнання іншими своєї власної значущості [3, с. 116].

Чималу роль відіграють принципи, на які необхідно спиратися в процесі виховання загальнолюдських цінностей. Принципи виховання особистості, які необхідно враховувати при формуванні загальнолюдських цінностей:

- Визнання особистісних цінностей найважливішим джерелом мотивів поведінки;
- Володіння методами перекладу духовних цінностей людини у внутрішні цінності вихованця;
- Активізація ціннісного пошуку вихованців в різних видах діяльності [2, с. 39-41].

Процес засвоєння загальнолюдських цінностей дітьми дошкільного віку досить складний і представлений психологами та педагогами наступним чином:

1. На першій стадії у дитини відбувається формування уявлень про себе, тобто усвідомлення свого «Я», власних особистісних якостей;
2. На другій – спроба оцінити навколишній світ, соціальну природу, стосунки між людьми;
3. Третя стадія пов'язана з самоусвідомленням дитиною місцезнаходження в навколишньому світі [7, с. 71].

Ці стадії грають важливу роль в дошкільному дитинстві. Наступні стадії включають усвідомлення своїх матеріальних і духовних цінностей, самооцінку відповідно цілей у житті, визначення стилю поведінки, корекцію поведінки.

Діти з раннього віку починають засвоювати правила і етичні норми суспільства, вчать оцінювати вчинки інших дітей з точки зору моралі, підпорядковувати свою поведінку загальноприйнятим нормам, у них з'являються етичні переживання. Особливу роль в житті вихованця грає соціальне середовище, в рамках якого на дитину впливають значущі люди (батьки, вихователі, педагоги). Саме вони виступають посередником між малюком і навколишнім світом, завдяки ідеалам і нормам культури, індивідуальним особливостям кожної дитини. Дитина приймає певні ролі і установки, інтеріоризує їх і робить своїми власними. Разом з ними дошкільник також засвоює і систему загальнолюдських цінностей. Спочатку дитина оцінює тільки чужі вчинки (інших дітей, літературних героїв), але вже в середньому дошкільному віці вона оцінює дії незалежно від свого ставлення, також може обґрунтувати свою оцінку.

В середньому і старшому дошкільному віці дитина набуває здатність оцінювати свою поведінку, намагається діяти відповідно до тих моральних норм, які дошкільник засвоює. Ціннісні орієнтації дитини

формується в спілкуванні з дорослими, в процесі засвоєння правил і норм поведінки. Одночасно відбувається накопичення практичного досвіду безпосередньої взаємодії з однолітками і дорослими людьми. Перетворення соціальних цінностей в значимі для самої дитини здійснюються за допомогою перетворення емоційної сфери, яка починає зв'язуватися з правилами поведінки і взаємин людей. І до кінця дошкільного віку відбувається перехід від емоційно безпосередніх до опосередкованих моральним критеріїв і відносин. Розуміння такого непростого механізму формування загальнолюдських цінностей у дітей дошкільного віку важливі і для педагогів і для батьків [4, с. 64].

Аналізуючи психолого-педагогічні дослідження та результати власних спостережень виділимо основні напрямки діяльності закладу дошкільної освіти в роботі з сім'єю по формуванню загальнолюдських цінностей у дітей: система занять для дітей старшого дошкільного віку; спостереження в різних видах діяльності, бесіди з дітьми та батьками з проблем індивідуальних і вікових особливостей вихованців, зразки поведінки, орієнтовані на базові моральні цінності, осмислення дитиною цінностей, посилення причинно-наслідкових зв'язків між поведінкою і вчинками людей, які повинні враховуватися вихователем в освітньому процесі закладу дошкільної освіти [5].

Заклади дошкільної освіти створюють великі можливості для реалізації активності дітей в різних сферах життєдіяльності і вирішують такі завдання в плані виховання загальнолюдських цінностей дітьми дошкільного віку: розширення соціальних контактів з родиною; взаємодія з установами культури, додаткової освіти, школою; співпраця з різними творчими колективами, представниками різних професій; знайомство дітей з життям за межами дошкільного закладу (майстернями, лабораторіями, різними установами, походи на природу тощо).

Особлива увага, на наш погляд, в питанні виховання загальнолюдських цінностей відводиться провідному виду діяльності дитини – грі. Зміст сюжетів ігор на різні теми має формувати уявлення про моральні цінності, пропонувати можливість морального вибору. Важливо орієнтувати дітей на вміння побачити добро, позитивне в діях інших дітей, вчити пробачати та просити вибачення, підтримувати товариша, допомагати йому, знаходити вихід з ситуації, що склалася разом, а не сміятися над слабкостями інших [14, с. 16].

В даний час освітній процес в установі дошкільної освіти спрямований на збагачення самостійного особистісного досвіду вихованців. Це досягається побудовою освітнього процесу на основі інтеграції розвиваючого змісту різних видів діяльності, активності самої дитини, включення дорослого в спільну гру. Важливо, щоб дорослий, який здійснює педагогічний супровід ігрової діяльності, виявляв ті моральні, загальнолюдські якості, які він хоче виховати у дітей дошкільного віку.

Отже, можемо зробити висновок, що період дошкільного дитинства – важливий етап у вихованні людини, формуванні гуманних почуттів і відносин, сприятливий до формування загальнолюдських цінностей. Важливе місце займає розвиток у дітей уявлень про норми моралі, що регулюють відносини людини до оточуючих людей і однолітків, різним видам діяльності, матеріальним цінностям, до самого себе, а також про можливості дошкільнят використовувати ці норми в якості засобів самостійної регуляції поведінки і взаємин з дітьми. У дітей дошкільного віку відбувається засвоєння норм поведінки, формування ціннісних орієнтацій, адекватної самооцінки, самоствердження, визнання іншими своєї власної значущості. Чималу роль відіграють принципи, на які необхідно спиратися в процесі виховання загальнолюдських цінностей. Процес засвоєння загальнолюдських цінностей дітьми дошкільного віку досить складний і

представлений психологами та педагогами наступним чином: на першій стадії у дитини відбувається формування уявлень про себе, тобто усвідомлення свого «Я», власних особистісних якостей; на другій – спроба оцінити навколишній світ, соціальну природу, стосунки між людьми; третя стадія пов'язана з самоусвідомленням дитиною місцезнаходження в навколишньому світі.

Формування цінностей у дітей дошкільного віку має специфічні особливості: особливо інтенсивний процес формування ціннісних орієнтацій саме у дошкільному віці, ціннісні орієнтації формуються у процесі набуття особистого досвіду та за умов створення позитивного, розвивального та сприятливого виховного середовища.

1.3. Роль дитячої літератури у процесі формування загальнолюдських цінностей у дошкільнят

Моральному вихованню дітей як одному з першочергових суспільно значущих завдань на практиці приділяється все менше часу, що неминуче призводить до зростання низки негативних тенденцій. У першу чергу, виникає проблема відсутності інтересу дітей до книги, читання. Сучасні батьки у багатьох ситуаціях обирають варіант просто показати дитині мультфільм, однак, герої там нерідко виявляють агресію, неврівноваженість та інші негативні риси, тим самим закріплюючи їх в свідомості дошкільнят, що ще формується. Батьки часто вже не усвідомлюють виняткову важливість розвитку індивідуальності та особистісно-духовних якостей дітей та намагаються максимально стимулювати інтелектуальні здібності дітей. В результаті діти стають соціально незрілими. У сучасному суспільстві, що переживає кризу у визначенні морально-етичних цінностей та

загальноприйнятих норм поведінки, відзначається наростання дитячої агресивності, жорстокості, невихованості, егоїзму та ін. [18].

Вище перераховані проблеми стають актуальними для сучасного стану освіти, в якому акцентується увага на духовно-моральному вихованні населення, розвитку культурної спадщини і традицій країни, формування морально-етичних цінностей і норм суспільного життя.

Дошкільне дитинство – найбільш сприятливий, сензитивний період для розвитку моральних якостей особистості, так як дошкільнята в силу свого віку мають високу чутливість, чуйність, емпатію, здатність співпереживати та емоційно відгукуватися на чужий біль [20]. Слід зазначити, що освітній процес, організований в дошкільному закладі, дозволяє вирішувати зазначені завдання цілеспрямовано та планомірно, з використанням всієї сукупності відомих в науці методів і засобів. Одним з найважливіших засобів морального виховання, найбільш відповідного віковим особливостям дошкільнят, є дитяча художня література, яка володіє пізнавальним, естетичним і моральним потенціалом.

Дитяча література – це частина загальної літератури, яка орієнтована на дітей-читачів, що відрізняється художньою специфікою відповідно до вікових особливостей дітей. Особливості дитячої літератури визначаються, перш за все, освітніми завданнями та віком читачів. Її зміст органічно зливається з завданнями та вимогами педагогіки з урахуванням інтересів, пізнавальних і вікових можливостей дітей. Ще однією особливістю дитячої літератури є те, що автор вибудовує діалог між героями і читачем, реалізуючи тим самим художні та пізнавальні завдання [33].

Художня література розширює дитячий кругозір, збагачує емоційний досвід дітей, викликає відгук на добрі вчинки героїв, що дозволяє формувати художній смак і спрямованість особистості. Через знайомство з художньою літературою дошкільнята дізнаються про такі

моральні якості, як доброта, чесність, сміливість, відповідальність, совість, справедливість, співчуття та ін. Крім того, художнє слово викликає у дітей бажання переживати настрій, вчинки і почуття літературних героїв, викликаючи особливі морально-емоційні стани в уяві дітей. Художня література, впливаючи одночасно на розум і серце, надає неоціненний вплив на особистість дошкільника: розширює його уявлення про навколишній світ, активізує мову, формує норми суспільної поведінки, виховує моральні почуття, розвиває естетичне сприйняття, долучає до світу людських взаємин, спонукає до добрих вчинків [40]. Коли дитина співпереживає героям літературних творів, вона починає помічати настрій і почуття оточуючих, прагне проявити допомогу, доброту, турботу.

Варто відзначити, що знайомство з художньою літературою дитина починає практично з самого народження, коли мама використовує пісеньки, потішки, примовки, народні казки. Літературний твір, авторський або народний, дозволяє дитині збагатити свій емоційний досвід, адже в будь-якому творі завжди проявляються етичні риси народу, що дозволяє ефективно впливати на становлення моральної свідомості дитини. У процесі читання художніх творів дошкільник накопичує досвід читацьких переживань, в результаті чого прив'язується до деяких творів, висуває свої переваги, здійснює свій особистий читацький вибір. Крім розвитку людських почуттів, твори художньої літератури сприяють розвитку мовлення, збагачують словниковий запас, надають шаблонні мовні форми, словесні характеристики образу, що дозволяє ще до школи освоїти граматичні норми рідної мови [41, с. 71].

У дитячому садку прилучення до художньої літератури починається з молодшого дошкільного віку, розвивається інтерес до літературної творчості, формується естетичне ставлення до життя, здатність переносити знайомі сюжети у власну гру, грати моральні сюжети і вчинки улюблених героїв. Особливість літератури для

молодших дошкільнят визначається тим, що твір має враховувати специфіку читача, який ще мало знає про навколишній світ і не здатний сприймати складну інформацію, тому літературним матеріалом для малюків є переважно вірші та казки, загадки, жарти, пісні, потішки, скоромовки. У молодшому дошкільному віці діти починають знайомитися з українськими народними казками: побутовими, казками про тварин[36]. Особливо молодші дошкільнята люблять віршовані рядки. Після трьох років книжки з короткими віршованими творами змінюються більш складними, заснованими на ігрових сюжетах. Віршовані казки переносять дітей в уявний світ, де діти, розподіливши між собою ролі, починають жити всередині ігрової ситуації.

У середній групі діти вчать фіксувати увагу не тільки на змісті художніх творів, а й виділяють моральні якості героїв. Чим старше дошкільник, тим складніше стає сюжет, і улюбленими творами стають вже чарівні казки з перетвореннями і подорожами, перемогою добра над злом. Старші дошкільнята вже здатні розуміти і виділяти головну ідею літературного твору, виражальні засоби мови. Вони можуть розрізняти жанри літературних творів і особливості деяких жанрів, здатні розуміти гумористичні твори, які викликають у них позитивні емоції, активне обговорення, вчать розрізняти добро і зло. Але головне, на думку А. Запорожця, дошкільник повинен вміти емоційно сприймати вчинки літературних героїв, тим самим поступово опановувати своєрідний набір еталонів добрих вчинків. Отже, головна функція художньої літератури – це виховна функція, яка дозволяє дошкільнятам пізнавати життя, засвоювати позитивне ставлення до навколишнього світу. При сприйнятті художнього твору дитина може уявити певну картину, переживає викладені в оповіданні події, стаючи їх безпосереднім учасником. Чим яскравіші і сильніші ці переживання, тим стійкіші і багатші їй почуття і уявлення. Через власну уяву література дозволяє

розвивати почуття і стосунки, формуючи позитивні і негативні емоції: любов, співчуття, турботу, співчуття, бажання допомогти та ін. [35].

Дитяча література, володіючи своїми специфічними особливостями, виконує ряд найважливіших функцій. Перш за все, естетичну, пов'язану з розвитком особливих емоцій, що виникають при сприйнятті літературних творів. Через художні емоції читач переноситься в світ фантазії, відчуваючи насолоду від прочитаного. Пізнавальна функція полягає в знайомстві маленького читача зі світом людей, предметів і явищ, про що діти дізнаються саме з книги. Моральна або виховна функція дитячої літератури дозволяє залучати дітей до моральних цінностей, активно включаючи їх в процес самовиховання [5]. Функція соціалізації полягає в тому, що літературні сюжети і персонажі долучають дитину до життя в соціумі, пропонують стереотипні правила поведінки в певних ситуаціях, допомагають розібратися у вчинках оточуючих людей, засвоїти оптимальні способи спілкування і взаємодії з оточуючими, знайомлять зі світом професій і взаємин дорослих, далекими країнами, природою, дають зразки чоловічої та жіночої поведінки, закладають основи світогляду та ін. Всі ці функції визначають важливу роль літератури – розвивати і виховувати через художнє слово [9].

Виділимо характерні риси дитячої літератури як засобу формування загальнолюдських цінностей:

- 1) теми творів відповідають віку та інтересам дітей;
- 2) «дитяча мова», просте і лаконічне викладення тексту, доступна форма, звичайна лексика;
- 3) в кожному творі має бути певна подорож або пригода, яка утримує дитячий інтерес;
- 4) зміст твору має містити багато діалогів між героями, між автором і читачем;

5) кожен твір має враховувати обсяг змісту відповідно до віку дошкільнят;

6) книжкове видання повинно мати велику кількість ілюстрацій і малюнків, відповідних змісту і логіці творів;

7) в кінці добро завжди перемагає зло.

Таким чином, сприйняття і читання художньої літератури розширює кругозір, збагачує чуттєву сферу дітей, служить засобом виховного впливу. Важливу роль відіграє вихователь в аналізі змісту літературного твору після його прочитання. Щоб зацікавити дітей художньою літературою, потрібно вчити їх усвідомлювати головну ідею твору, розуміти мотиви вчинків героїв, тому слід розмовляти з дітьми про прочитане, роблячи акцент на якості героїв. В ході бесіди вихователь вчить виділяти головну думку твору, відповідати на питання, пропонувати свої шляхи виходу з ситуації. Таку розмову з аналізом необхідно проводити з дітьми після кожного прочитаного твору.

Залучення дітей до художньої літератури супроводжується безліччю проблем, одна з яких – грамотний відбір творів для дітей. Уміння правильно формувати коло дитячого читання – основне професійне вміння педагогів дошкільного закладу. Саме формування кола дитячого читання є складним процесом, що вимагає знання історії та сучасного стану дитячої літератури, психології дошкільного віку. При відборі літературних творів важливо враховувати мету їх призначення: для читання і розповідання або певної діяльності. Важливо підкреслити, що відбір книг для дітей необхідно здійснювати з урахуванням особливостей розвитку уваги, мислення, пам'яті, кола інтересів дітей. Так, Л. Гурович визначила кілька груп дитячих художніх творів:

1) творчість народів світу (загадки, потішки, прислів'я і приказки, казки та небилиці та ін.);

2) твори вітчизняної та зарубіжної класичної літератури;

3) сучасна література для дітей [27, с. 12].

Завдання ознайомлення дошкільників з художньою літературою охоплює два напрямки:

1) мовленнєвий розвиток, який включає знайомство з книгами, навчання розумінню текстів різних жанрів дитячої літератури;

2) художньо-естетичний розвиток, який передбачає розвиток сприйняття творів і фольклору, формування загальнолюдських цінностей та моральних якостей [40].

На основі цих завдань виділяються загальні критерії відбору творів дитячої художньої літератури. Перш за все, художній твір має поєднувати в собі пізнавальне, виховне і художнє начало. Педагогічні принципи орієнтуються переважно на виховну цінність твору, а також на доступність, наочність, цікавість і динамічність сюжету. Психологічні принципи враховують головним чином вікові особливості дітей, необхідність розвивати концентрацію і переключення уваги, щоб запобігти швидкій стомлюваності, розширювати соціальний досвід, обсяг пам'яті та ін. Як вже говорилося вище, читання художньої літератури значно психологічний вплив на емоційну сферу дошкільника. Однак, це відбувається тільки за умови сформованості інтересу до читання, тому необхідно, в першу чергу, стимулювати інтерес дітей до книги [26].

Літературознавчі засади припускають знайомство з усіма видами і жанрами літератури: проза, поезія, драма, знайомство з літературою народів світу. При відборі літературного твору враховується єдність змісту, тематики, проблематики та ідейно-емоційної оцінки.

Важливо приділяти увагу перш за все змісту літературного твору. Він повинен підходити для драматизації, тому обов'язкова наявність динамічного і послідовного ігрового сюжету, яскравих характерних героїв, діалогів і дій персонажів. Сюжет літературного твору повинен спонукати дитину до активного і самостійного його перенесення в ігрову діяльність. Наступним критерієм відбору дитячої літератури є

врахування статевих відмінностей дошкільників та сезонний відбір літературних творів. Отже, відбір літературних творів дуже складний і багатогранний процес, в якому приділяється увага віковим, тимчасовим, особистісним, педагогічним і індивідуальним факторам побудови освітньої діяльності в певній віковій групі. Тут велика роль самого вихователя, який повинен знати, любити і розуміти дитячу літературу, стежити за її новинками, а також добре представляти інтереси і можливості дітей конкретної вікової категорії. Такий професійний погляд на проблему допоможе не тільки правильно відібрати літературу для дошкільнят і познайомити їх з різноманітними і «правильними» дитячими книгами, а й сформувати інтерес і вибірковість маленького читача, що в кінцевому рахунку буде сприяти розвитку позитивних моральних якостей.

У групі дитячого садка важливо, як можна більш повно, реалізувати виховні можливості книги, створюючи певні умови: доступність, орієнтація на вікові особливості, яскравість, барвистість, наочність в куточку книги. Для того, щоб формувати інтерес дітей до художньої літератури, важливо не тільки враховувати критерії відбору до книг, але і правильно створювати літературний центр в кожній групі. Він не тільки підвищує інтерес дитини до дитячої книги, а й виховує дбайливе ставлення до неї. Літературний центр повинен бути спокійним, тихим, затишним, естетично оформленим місцем, бажано біля вікна, де дошкільнята можуть самостійно поспілкуватися з книгою, розглянути ілюстрації, розгорнути режисерську гру. Літературний центр наповнюється книгами в строгій залежності від віку вихованців [28, с. 42].

Отже, художня література є сильним емоційним засобом, який може впливати на думки і свідомість дітей, формувати певні моральні якості, загальнолюдські цінності, навички поведінки, виховувати почуття і стосунки дошкільнят до навколишньої дійсності, збагачувати

соціальний досвід вихованців. Дитяча художня література, яка володіє пізнавальним, естетичним і моральним потенціалом, є одним з найважливіших засобів морального виховання, найбільш відповідного віковим особливостям дошкільнят. Дитяча література – це частина загальної літератури, яка орієнтована на дітей-читачів, що відрізняється художньою специфікою відповідно до вікових особливостей дітей. Особливості дитячої літератури визначаються, перш за все, освітніми завданнями та віком читачів. Її зміст органічно зливається з завданнями та вимогами педагогіки з урахуванням інтересів, пізнавальних і вікових можливостей дітей. Ще однією особливістю дитячої літератури є те, що автор вибудовує діалог між героями і читачем, реалізуючи тим самим художні та пізнавальні завдання. Дитяча література, володіючи своїми специфічними особливостями, виконує ряд найважливіших функцій: естетичну, пізнавальну, моральну, соціальну. Характерні риси дитячої літератури як засобу формування загальнолюдських цінностей: теми творів відповідають віку та інтересам дітей; «дитяча мова», просте і лаконічне викладення тексту, доступна форма, звичайна лексика; в кожному творі має бути певна подорож або пригода, яка утримує дитячий інтерес; зміст твору має містити багато діалогів між героями, між автором і читачем; кожен твір має враховувати обсяг змісту відповідно до віку дошкільнят; книжкове видання повинно мати велику кількість ілюстрацій і малюнків, відповідних змісту і логіці творів; в кінці добро завжди перемагає зло.

РОЗДІЛ 2.

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ВИВЧЕННЯ ФОРМУВАННЯ У ДОШКІЛЬНЯТ ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ У ПРОЦЕСІ ВИКОРИСТАННЯ ДИТЯЧОЇ ЛІТЕРАТУРИ

2.1. Сучасний стан розвитку загальнолюдських цінностей у дітей дошкільного віку

Здійснивши аналіз психолого-педагогічної та методичної літератури, виникла потреба визначення стану проблеми формування загальнолюдських цінностей у дітей дошкільного віку в процесі використання художньої літератури. Експериментальне дослідження було проведено на базі Херсонського закладу дошкільної освіти № 24 комбінованого типу Херсонської міської ради.

Метою педагогічного експерименту є визначення рівня сформованості загальнолюдських цінностей у дітей дошкільного віку в процесі використання художньої літератури.

Для визначення рівня сформованості загальнолюдських цінностей у дітей дошкільного віку засобами художньої літератури нами було використано наступні методики [16, с. 45]:

1. «Знайди зображення» (Коломийченко Л.В. «Дорогою добра. Концепція та програма соціально-комунікативного розвитку й соціального виховання дошкільників»).

Таблиця 2.1

Методика «Знайди зображення»

Показники	Методи	Зміст методики	Мотиваційний матеріал
Дитина може визначити емоційний стан (спокійний, сумний, радісний, розгніваний, задоволення, страх, подив, образа)	Ігрове завдання	Знайди зображення (вихователь говорить емоційний стан, який дитина повинна відшукати на кубіку). Як ти його впізнав?	Кубик з зображенням перерахованих емоційних станів, з аналогічними малюнками.

Критерії оцінювання відповідей дітей:

2 бали – дитина розрізняє емоційні стани (спокій, сум, радість, злість, страх, подив, образи) та аргументує свій вибір.

1 бал – дитина розрізняє емоційні стани, але свій вибір не може аргументувати.

0 балів – у дитини виникають труднощі у виборі емоційного стану та вона не може аргументувати його.

2. Методика «Сюжетні малюнки» Р. М. Калініна.

Метою застосування даної методики є вивчення ставлення дитини до загальнолюдських цінностей.

Малюнки підібрані таким чином, що зображені на них герої проявляють різноманітні загальнолюдські якості. Дитина повинна дати моральну оцінку зображенню на малюнку, поведінці, діям героя, що дозволяє визначити відношення дитини до тієї чи іншої загальнолюдської цінності. Особливу увагу необхідно звернути на оцінку адекватності дитини до імплементації загальнолюдських цінностей та моральних якостей: позитивна емоційна реакція (посмішка) на моральний вчинок або ж негативна реакція (засудження) – аморальний вчинок.

Проведення методики. Дослідження проводиться особисто з кожним вихованцем. Дитину просять: «Розклади малюнки таким чином, щоб з одного боку лежали хороші вчинки, а з іншого – погані. Розповідай та пояснюй, куди ти покладеш кожен з карток та чому?»

В протоколі фіксуються відповіді і пояснення дитини та емоційні реакції.

Обробка результатів.

0 балів – дитина не правильно трактує ситуації зображені на картці (з одного боку опиняються малюнки як з поганими так і з хорошими вчинками), емоційні реакції неадекватні або зовсім відсутні.

1 бал – дитина правильно розкладає малюнки, але не може обґрунтувати свої дії, емоційні реакції не завжди доцільні.

2 бали – дитина правильно розкладає малюнки, пояснює свої дії та вибір; емоційні реакції адекватні, яскраві, проявляються в міміці та жестикуляції.

3. Методика «Незакінчені ситуації» (А. М. Щетініна, Л. В. Кірс).

Метою даної методики є вивчення особливостей сприйняття та усвідомлення дітьми моральних норм, знань про шляхи вирішення різноманітних ситуацій.

Необхідні матеріали: дев'ять незакінчених ситуацій, в яких описано порушення моральних норм з урахуванням вікових особливостей дітей.

Проведення дослідження. Методика впроваджується особисто з кожним вихованцем. Дитині говорять: «Я почну розповідати тобі історію, а ти її закінчи».

Ситуації.

1. Діти будували місто. Оля не хотіла гратися. Вона стояла поруч та спостерігала, як граються інші діти. До дітей підійшла вихователь та сказала: «Зараз ми будемо вечеряти. Час збирати іграшки. Попросіть Олю щоб вона вам допомогла. Тоді Оля відповіла.... Що відповіла Оля? Чому?».

2. Мама на день народження подарувала Каті гарну ляльку. Катя почала з нею гратися. Аж раптом до неї підійшла її молодша сестра та сказала: «Я теж хочу гратися з цією лялькою. Тоді Катя відповіла..... Що відповіла Катя? Чому?».

3. Люба та Сашко малювали. Люба малювала червоним олівцем, а Сашко – зеленим. Раптом Любин олівець зламався. «Сашко, - сказала Люба, - можна мені домалювати твоїм олівцем» Сашко їй відповів.... Що відповів Сашко? Чому?

4. Маша та Світланка прибирали іграшки. Маша швидко склала кубики в коробку. Вихователь їй сказала: «Маша, ти зробила свою частину роботи. Якщо хочеш можеш йти гратися або ж допомогти Світланці закінчити прибирання.» Маша відповіла.... Що відповіла Маша? Чому?

5. Петро приніс до дитячого садочку іграшковий автомобіль. Всім дітям захотілося гратися цією іграшкою. Раптом до Петра підійшов Сергійко та відібрав у нього автомобіль й почав ним гратися. Тоді Петро... Що зробив Петро? Чому?

6. Катя і Віра грали у квача. Катя втікала, а Віра наздоганяла. Раптом Катя впала. Тоді Віра ... Що зробила Віра? Чому?

7. Таня і Оля грали в «дочки-матері». До них підійшов маленький хлопчик і попросив: «Я теж хочу грати». «Ми тебе не візьмемо, ти ще маленький,» - відповіла Оля. А Таня сказала ... Що сказала Таня? Чому?

8. Коля грав в «конячки». Він бігав і кричав: «І-го-го, і-го-го, і-го-го!» В іншій кімнаті мама вклала спати його маленьку сестричку Світланку. Дівчинка ніяк не могла заснути і плакала. Тоді мама підійшла до Колі і сказала: «Не шуми, будь ласка, Світлана ніяк не може заснути.» Коля їй відповів ... Що відповів Коля? Чому?

9. Саша гралася біля дому. Раптом вона побачила маленького котика, який тремтів від холоду та жалібно нявкав. Тоді Саша... Що зробила Саша? Чому?

Пам'ятайте, що в кожному випадку потрібно щоб дитина мотивувала свою відповідь.

Обробка результатів. Під час аналізу результатів враховується характер вчинку і його аргументація. За особливостями вигаданого дитиною вчинку героя ситуації можна стверджувати про ступінь прийняття ним моральної норми, а за характером аргументації вчинку - про усвідомлення цієї норми.

Високий рівень: дитина вигадує вчинок героя, адекватний соціально прийнятій етичній нормі, вміє пояснити цей вчинок з позиції моральної поведінки.

Середній рівень: дитина вигадує вчинок, відповідний загальноприйнятій нормі, але не може аргументувати його.

Низький рівень: дитина вигадує закінчення ситуації, в якій герої здійснює вчинок, який не відповідає соціальній моральній нормі.

Для визначення емоційної та поведінкової моральної вихованості дітей дошкільного віку нами було використано методику «**Два будинки**» метою якої є вивчення ставлення дитини до себе та до інших, особливості її самосприйняття та сприйняття інших.

Матеріалами необхідними для проведення методики є два будинки плоских, об'ємних та намальованих, один з яких – яскравий, а інший – малопривабливий. Фотографія всієї групи дітей.

Хід проведення методики. Дана методика проводиться індивідуально. Вихователь, вихователь говорить дитині: «Ми зараз з тобою дуже цікаво пограємо. Перед тобою два будиночки (розглянути їх). В одному, красивому, будуть жити такі діти, які часто поведуться добре і подобаються тобі, а в іншому, негарному, - такі, які часто, по-твоєму, балуються. Себе ти теж можеш поселити в один з будиночків». Дитина бере фотографії та розкладає по будиночках, а вихователь запитує дитини, чому він помістив його (її) в цей будиночок. Всі дії і відповіді дитини детально фіксуються, а потім аналізуються:

- з ким дитина розмістила себе,
- чому одних помістила в красивий будиночок, інших - в малопривабливий,
- характер, особливості мотивації.

Інтерпретація результатів.

Якщо дитина розмістила себе і багатьох дітей в красивий будиночок, то можна говорити про його цілісне позитивне відношення

до себе й до інших; якщо в красивий будиночок він помістив тільки себе або ще 1-3 дітей, то це вказує на позитивне прийняття себе і вельми виборче відношення до інших. Як правило, це закриті діти або конфліктні і їх рекомендується ще протестувати методом «Маски», щоб визначити ступінь їх задоволеності своїм становищем в групі і виявити прагнення до домінування.

У разі ж розміщення дитиною себе в негарний будиночок можна припустити неприйняття нею самого себе. Можливо це було ситуативне неприйняття себе, пов'язане з негативною оцінкою дорослих. Визначаючи причини розміщення дитиною себе та інших в будиночки, можна визначити особливості морального усвідомлення дошкільника нор та правил поведінки.

В межах експериментального дослідження нами також було використано **педагогічне спостереження** за дітьми та їх прояви взаємодії з однолітками та дорослими:

1. Використовує в поведінці знання про моральні норми ввічливості (вітається, дякує, вибачається).

2 бали – самостійно використовує норми ввічливості;

1 бал – використовує з допомогою, або за нагадуванням дорослого;

1 бал – креативний підхід (обіймає, цілує);

2. Прояв безконфліктної поведінки.

2 бали – вирішує ситуацію самостійно;

1 бал – вирішує ситуації з допомогою дорослого;

0 балів – уникає вирішення ситуації;

3. Прояв співчуття, співпереживання.

2 бали – проявляє завжди по відношенню до будь-якої людини;

1 бал – проявляє за допомогою дорослого;

0 балів – не реагує на ситуацію;

0 балів – неадекватна реакція.

Для визначення рівня сформованості загальнолюдських цінностей у дітей дошкільного віку нами розроблено три рівні моральної вихованості (Таблиця 2.2).

Таблиця 2.2

Рівні сформованості загальнолюдських цінностей дітей
дошкільного віку

Рівні	Ознаки
Низький рівень	<p>Дитина зазнає труднощів у виділенні окремих ознак емоційних станів.</p> <p>Зазнає труднощів у розумінні основних норм і правил поведінки, вміння бачити ситуації неправильної поведінки, давати моральну оцінку поведінці інших і своїх власних вчинків.</p> <p>Не проявляє ініціативи, інтересу до оцінки емоційних станів своїх і іншої людини.</p> <p>Надання допомоги носить формальний характер, на прохання дорослого або однолітка.</p>
Середній рівень	<p>Виділяє, пізнає і інтерпретує емоційні стани за допомогою дорослого або при зверненні уваги. Зазнає труднощів у визначенні причин того чи іншого емоційного стану людини. Розуміє деякі норми і правила поведінки при зверненні уваги. При зверненні уваги або за допомогою, дає моральну оцінку поведінці інших і своїх власних вчинків. Виявляє періодичну увагу до емоційного стану партнера, адекватно реагує на зміни настрою при зверненні уваги на них. Надає допомогу на прохання однолітків, дорослих, при зверненні уваги педагогом на ситуацію.</p>
Високий рівень	<p>Розуміння дитиною основних норм і правил поведінки, вміння бачити ситуації неправильної поведінки, давати моральну оцінку поведінці інших і своїх власних вчинків.</p> <p>Сприймає емоційні стани та емоційні прояви з опорою на комплекс експресивних ознак.</p> <p>Виділяє змістовні характеристики емоційних станів, позначає причини їх виникнення та можливі наслідки.</p> <p>Добре сприймає емоційні стани іншої людини, що проявляється в емоційному зараженні, що характеризується такими зовнішніми проявами як захопленість, підвищений інтерес, відповідність мимічних і рухово-мовленневих реакцій до пропонованої ситуації.</p>

Експериментальне дослідження проводилося на базі двох груп у склад експериментальної та контрольної груп входило по 10 дітей.

Відповідно до впроваджених методик в ході експериментального дослідження можна проаналізувати результати кожної методики.

1. Знайди зображення.

Обробка результатів відповідей дітей дала змогу визначити такі результати: в експериментальній групі 3 дитини (3 %) правильно назвали емоційні стани та змогли аргументувати сою відповідь. 5 дітей (50 %) знайшли правильні зображення, але на запитання «Як ти дізнався?» не змогли дати відповіді. 2 дитини (20 %) зазнали труднощів щодо визначення правильного емоційного стану. В експериментальній групі 4 дитини (40 %) показали високий рівень, виконавши правильно завдання, 5 дітей (50 %) виконали завдання частково, та 1 дитина показала низький рівень виконання завдання. Результати даної методики нами висвітлено у таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Рівні	Контрольна група (%/кількість дітей)	Експериментальна група(%/кількість дітей)
Низький	20%(2)	10%(1)
Середній	50%(5)	50%(5)
Високий	30%(3)	40%(4)

Співвідношення рівнів морального розвитку за результатами діагностичної методики «Знайди зображення» під час констатувального етапу експерименту

2. Сюжетні малюнки.

В результаті впровадження методики «Сюжетні малюнки» 3 (40 %) дитини контрольної групи виконали завдання, тобто розклали всі малюнки правильно, обґрунтувавши моральну оцінку вчинків, які було зображено на малюнках, у 6 дітей (50 %) сформований середній рівень, вони правильно розклали картки з малюнками, але не змогли обґрунтувати свої дії й лише у однієї дитини в одній стопці карток із зображеннями є як позитивні так і негативні вчинки. В

експериментальній групі високий рівень показали 5 дітей (50%), 4 людини (30%) - середній рівень, і також 1 дитина (10%) заплуталася в завданні (Таблиця 2.4).

Таблиця 2.4

Співвідношення рівнів морального розвитку за результатами діагностичної методики «Сюжетні малюнки»

Рівні	Контрольна група	Експериментальна група
Низький	10%(1)	10%(1)
Середній	50%(5)	30%(3)
Високий	30%(3)	50%(5)

3. Незакінчені ситуації.

Результати діагностичної методики показують, що більша частина дітей мають середній рівень сформованості загальнолюдських якостей. Таким чином, в контрольній групі всього 20 % дітей з десяти мають високий рівень сформованості моральної вихованості, тобто вони володіють диференційованими, аргументованими, узагальненими уявленнями про соціально визначені етичні норми, вміють пояснити запропоновані в ситуації вчинки з позиції норми.

50 % дітей – 5 дітей з 10-ти, мають середній рівень сформованості загальнолюдських цінностей, тобто ці діти володіють диференційованими, стереотипними, неузагальненими й неаргументованими уявленнями та знаннями моральних норм. Ще 30 % дітей контрольної групи – 3 дитини з 10-ти, мають низький рівень, тобто володіють недиференційованими, неаргументованими й неузагальненими, поверхневими уявленнями про склад сім'ї, закінчує запропоновану ситуацію, в якій головний герой робить вчинки, які не відповідають моральним нормам поведінки.

В експериментальній групі 30 % дітей мають високий рівень морального виховання та сформованих загальнолюдських цінностей, 50 % - середній рівень, й 20 % - низький рівень (Таблиця 2.5).

Таблиця 2.5

Співвідношення рівнів морального розвитку за результатами діагностичної методики «Незакінчені ситуації» під час констатувального етапу експерименту

Рівні	Контрольна група	Експериментальна група
Низький	30% (3)	20% (2)
Середній	50% (5)	50% (7)
Високий	20% (2)	30% (3)

4. Методика «Два будинки»

Діагностуючи відносини дитини з однолітками та з собою, особливостей його самосприйняття й прийняття інших, ми встановили, що в контрольній та експериментальній групах високий рівень розвитку мають 50 % дітей, 5 дітей з кожної групи. Ці діти розмістили себе та багатьох інших дітей в гарний будиночок, тобто можна стверджувати про їх позитивне ставлення до себе та до іншої людини. 30 % контрольної та 40 % експериментальної групи мають середній рівень. Ці діти до гарного будиночка розмістили себе та ще 1-3 дитини, це свідчить про позитивне відношення до себе та вибіркоче відношення до інших. Зазвичай це закриті та не товариські діти.

Також 20 % контрольної групи та 10 % експериментальної мають низькі показники. Ці діти розташували себе та більшу частину дітей до негарного будинку, що свідчить про несприйняття себе та інших.

Можливо, це було ситуативне рішення, пов'язане з нещодавньою негативною оцінкою дорослим або однолітком (Таблиця 2.6).

Таблиця 2.6

Співвідношення рівнів морального розвитку за результатами діагностичної методики «Два будинки» під час констатувального етапу експерименту

Рівні	Контрольна група	Експериментальна група
Низький	20% (2)	10% (1)
Середній	30% (3)	40% (4)
Високий	50% (5)	50% (5)

5. Спостереження за дітьми і їх проявами у взаємодії з дорослими і однолітками.

Результати діагностики спостереження за дітьми і їх проявами в різних ситуаціях показують, що більша частина дітей як в контрольній (60% - 6 осіб), так в експериментальній (80% - 8 осіб) групах, виявляють середній рівень взаємодії з дорослими та однолітками. Ці діти використовують в поведінці знання про норми ввічливості (вітається, прощається, дякує, вибачається) за допомогою або нагадування дорослим, або в результаті вирішення конфлікту рідко обходяться без допомоги. Лише 10% (1 дитина) в контрольній і 20% (2 дитини) в експериментальній групах показали високий рівень. Ці діти самостійно використовують норми ввічливості, можуть вирішити конфліктну ситуацію і проявити співчуття без допомоги дорослого. Також 30% (3 особи) в контрольній групі показали низький результат. Один хлопчик виявив неадекватну реакцію на «бідую» іншого, а двоє - залишилися

байдужими. В експериментальній групі низького рівня немає (Таблиця 2.7).

Таблиця 2.7

Співвідношення рівнів морального розвитку за результатами спостереження за дітьми і їх проявами у взаємодії з дорослими і однолітками

Рівні	Контрольна група	Експериментальна група
Низький	30% (3)	0% (0)
Середній	60% (6)	80% (8)
Високий	10% (1)	20% (2)

Аналіз отриманих результатів показав, що у більшості дітей переважає середній рівень розвитку загальнолюдських цінностей (таблиця 2.8).

Таблиця 2.8

Узагальнені відомості рівня сформованості загальнолюдських цінностей у дітей дошкільного віку на контактному етапі експериментального дослідження

Рівні	Контрольна група	Експериментальна група
Низький	30% (3 реб.)	20% (2 реб.)
Середній	70% (7 дет.)	80% (8 дет.)
Високий	0%	0%

Але між цим можна відзначити, що велика кількість дітей не використовують знання про норми поведінки та вирішення різноманітних ситуацій під час взаємодії з дітьми та дорослими, не дивлячись на те, що більшість дітей володіє цими знаннями. Під час вибору якостей, моральних та аморальних, діти часто плутаються. Трапляються й такі випадки, коли дитина робить правильний вибір, але

не може його пояснити та аргументувати. Під час спостереження за дітьми в ігровій діяльності та інших видах взаємодії спостерігається ініціативність та самостійність її учасників під час вибору ролі, вміння контактувати, обирати засоби для вираження своєї ролі, вміння домовлятися. Однак, не завжди використовуються знання про емоційні стани, про норми поведінки, про способи вирішення різноманітних ситуацій. Результати спостереження, а також використання діагностичних методик з визначення рівня сформованості загальнолюдських цінностей показує що меншість дітей-респондентів мають високий рівень, а у деяких взагалі знаходиться на низькому рівні.

Таким чином, виникла потреба щодо розробки та підбору оптимальних методів та прийомів формування загальнолюдських цінностей дітей дошкільного віку засобами художньої літератури.

2.2. Ефективні шляхи формування загальнолюдських цінностей у дітей дошкільного віку в процесі ознайомлення з художньою літературою

Керуючись отриманими результатами, на основі аналізу змісту навчальної програми дошкільної освіти «Дитина» [5] (освітня область «Мистецтво. Художня література»), а також з урахуванням методичних аспектів ознайомлення дітей дошкільного віку з творами художньої літератури, нами було розроблено *перспективне планування ознайомлення дошкільників з художньою літературою* з метою формування їх загальнолюдських цінностей та моральних якостей (Додаток А).

Розробка перспективного плану для ознайомлення дітей дошкільного віку з художніми творами дала змогу забезпечити системність і послідовність роботи з дошкільнятами на основі інтеграції завдань освітньої галузі «Мистецтво. Художня література» з іншими

освітніми галузями. В процесі впровадження експериментального дослідження нами було розроблено сценарії занять, які активізують комунікативні навички дітей, конспекти ігор та інші форми спільної з дітьми діяльності щодо ознайомлення з творами художньої літератури [5].

З метою ознайомлення дітей дошкільного віку нами також в групі було створено *літературний куточок*. Під час вибору творів до літературного куточку нами, в першу чергу, враховувалися інтереси дітей, їх знання про творчість письменників. Також враховувалося жанрова та тематична різноманітність літературних творів.

Для кращої організації тематичних вистав, які було присвячено творчості письменників, було створено разом з дітьми календар пам'ятних дат, який давав змогу дітям орієнтуватися в днях народження письменників. Так, наприклад, було оформлено експозицію присвячену таким відомим письменникам як К. Перелісна, М. Познанська, А. Маяковський, Г. Бойко, В. Сухомлинський, Я. Щоголів [13].

Літературний куточок групи став місцем де проводилися різноманітні форми роботи з дітьми: бесіди з дітьми з метою ознайомлення з біографією того чи іншого письменника; заняття-подорож «В минуле книги» під час якого діти дізналися, що для створення однієї книги потрібна праця та зусилля багатьох людей; створення книжок-саморобок за відповідною тематикою дитячих казок. Презентація цих книжок проводилася як на заняттях з дошкільниками так й на батьківських зборах.

До літературного куточка постійно додавалися малюнки дітей, які було створено за мотивами улюблених казок, такі як «Мої улюблені книги» та «Сторінками казок» та ін. В оформленні малюнків брали участь не тільки вихованці, а й їх батьки, презентуючи результат спільної творчості.

Також у куточку знайшли своє відображення ігрові макети за мотивами улюблених казок, які створено дітьми спільно з їх батьками.

Створення сімейних бібліотек дозволило залучити до роботи батьків вихованців. Діти із задоволенням дізнавалися, що їх мами, тата, бабусі та дідусі також дуже любили та люблять читати книги.

Невід'ємною частиною літературного куточка групи стала «Книжкова лікарня», в якій діти виражали своє бережливе відношення до книги.

Реалізація завдань соціально-морального та особистісного розвитку дітей дошкільного віку здійснювалася в процесі спеціально організованої спільної діяльності вихователя та батьків. Організуючи з дітьми *сеанси активного спілкування*, вони стали основною формою ознайомлення дошкільників з творами художньої літератури. Структура таких занять варіювалася залежно від змісту літературного твору. Під час занять активного спілкування використовувалися різноманітні форми та прийоми роботи з дошкільниками, які сприяли створенню умов для морально-етичного сприйняття змісту літературного твору. Одним з головних методів під час таких занять було виділення головної думки твору, чіткий та змістовний переказ його змісту [17].

Підготовка дітей для сприйняття нового літературного твору здійснювалася перед початком читання або напередодні. Зокрема було використано наступні прийоми: розміщення нової книги до літературного куточка групи; показ предметів, про які говориться в творі; роздуми з приводу назви твору та його змісту.

Під час ознайомлення дітей з художніми творами та збагачення їх літературного досвіду в тісному зв'язку з формуванням уявлень про моральні норми (добро та зло; щедрість та скупість; працелюбність та лінь; правдивість та брехня) відповідно до методики ознайомлення з художньою літературою активно використовувалися наступні методи та прийоми:

- читання;
- розповідь;
- бесіда;
- вивчення напам'ять;
- розгляд ілюстрацій до літературного твору.

Вибір методів та прийомів роботи з дітьми також здійснювався з врахуванням жанру твору, який вивчався.

У більшості випадків процес ознайомлення дитини-дошкільника з новим літературним твором відбувається в процесі читання його вихователем під час занять або спільної діяльності вихователя з дітьми [22, с. 31].

З метою засвоєння морального та естетичного змісту літературного твору використовувалося повторне читання або розповідь. Під час цього особливу увагу звертали на уривки, найбільш яскраві, цінні у виховному плані.

Враховуючи той факт, що орієнтування дітей в художньому змісті творів забезпечується їх виразним читанням вихователем або розповіддю [23], підготовчий етап до читання літературного твору включав розподіл тексту на змістовні частини, визначення його інтонаційної виразності, продумувалися елементи артистизму – міміка, жести, виділялися ті місця тексту, які необхідно буде проскандувати або проспівати.

Знайомство дітей з казками відбувалося в процесі розповіді вихователем. Такий спосіб передачі літературного твору дозволив педагогу, спостерігаючи за дітьми, оцінити характер їх сприйняття тексту, емоційну реакцію та використати її у виховних цілях. Наприклад, коли співпереживання героєві у дітей підвищувалося, з'являлася емоційна оцінка подій, у багатьох дітей з'являлася потреба спілкуватися один з одним, ділитися своїми враженнями та переживаннями. Розуміючи, що такі діалоги допомагають дітям

повноцінно сприйняти зміст твору, педагог виконував функцію партнера та вступав з дітьми до діалогу. Це сприяло глибокому сприйняттю вихованцями морально-етичного змісту твору, часто результати діалогу були досить інформативними у діагностичному відношенні: вирази та судження дітей дали змогу зробити висновок про рівень сформованості загальнолюдських цінностей та мотивах поведінки дошкільників.

Ефективним методом роботи з формування загальнолюдських якостей дошкільників в процесі ознайомлення з художніми творами *етична бесіда* за змістом твору. На необхідність застосування бесіди наголошував відомий психолог Б.М.Теплов [34, с. 3]. Він відзначав, що літературний твір постає перед дошкільником, як естетичний об'єкт не з початку, а лише тоді, коли він стає для нього конкретним, обдуманим. Це висловлювання стосується й літературних творів.

В процесі проведення бесіди визначалося емоційне ставлення дитини до головного героя, розкривалися їх почуття. Питання для бесіди готувалися заздалегідь та формулювалися таким чином, щоб допомогти дитині розібратися в образі та висловити своє ставлення до нього, визначити мету твору, визначити мотиви вчинків, зрозуміти настрій героя або його емоційний стан. Під час запитань здійснювався перехід від загального до конкретного. Наприклад: «Що вас більше всього вразило? Засмутило? Здивувало?»; «Що ви можете розповісти про героя, чи схвалюєте ви його вчинки?»; «Чи хотіли б ви допомогти? Що б ти зробив? Як ти б допоміг? Що б порадив?»; «Чи хотів би ти жити поруч або разом з героєм? Чи зустрічався ти з такими явищами? Як би ти себе повів?»; «Чи хотів би ти щось змінити змісті казки?»; «Як би ти вчинив на місці героя»; «Якби ти був автором казки, як би ти змінив хід дій?» [37].

Під час такого обговорення визначалося не тільки відношення дітей до подій твору, але й змінювалося під впливом інших дітей та вихователя.

З відповідною метою в ході експериментального дослідження нами було проведено й *ігри-бесіди* з ляльками-героями казок. Ігри-бесіди дозволили визначити ставлення дитини до героя з власної позиції, що частіше всього викликало у дитини співпереживання до позитивних героїв та обурення до негативних.

У процесі роботи було визначено, що для дошкільнят спочатку великі труднощі викликала необхідність опису героїв, оцінки їхньої поведінки з моральної точки зору. Щоб допомогти вихованцям у вирішенні цього завдання активно використовувався прийом словесних замальовок, а також різноманітні комунікативні ігри типу «Намалюй портрет», «Вчися міркувати», творчі завдання на підбір порівнянь, епітетів, синонімів, антонімів, підбір рифми до слова і словосполучення з художнього твору, продовження авторської розповіді, придумування сюжету казки, складання творчої розповіді, загадки, пісеньки. Все це сприяло збагаченню активного словника дошкільнят, формуванню стійких зв'язків між моральними характеристиками героїв твору і словесним їх описом.

Також досить результативним в практиці роботи з дітьми з формування у них моральних якостей було використання після ознайомлення з художнім твором *ігор-драматизації* та інсценування. І, хоча життя в грі протікає у вигляді уявлень, вона емоційно насичена і стає для дитини її реальним життям. Гра сприяє налагодженню процесу спілкування не тільки з однолітками не тільки спілкування з однолітками, а й формуванню довільної поведінки дитини. Механізм управління своєю поведінкою формується спочатку в грі, а потім виявляється в інших видах діяльності. У грі розвивається мотиваційна сфера дитини. Виникають нові мотиви діяльності та пов'язані з ними цілі. Відбуваються якісні зміни в психіці дитини. Адже гра - провідна діяльність в дошкільному віці, саме в грі діти вчаться повноцінному

спілкуванню один з одним. В іграх-драматизація, інсценуваннях дитина вибирає і виконує певну роль.

Досвід ігрових та реальних взаємин дитини в грі лягає в основу особливої властивості мислення, що дозволяє враховувати точку зору інших людей, передбачити їх майбутню поведінку і в залежності від цього будувати свою власну.

«Відтворення» образів героїв сприяло більш глибокому осмисленню їх характеру, допомогло усвідомити дітям світ почуттів інших людей, викликаючи інтерес до особистості, до внутрішнього світу героя. Навчившись співпереживати героєві художнього твору, діти починали помічати настрій близьких і оточуючих його людей. В них стали прокидатися гуманні почуття - здатність проявляти доброту, протест проти несправедливості. Особливе значення цей прийом мав при ознайомленні з казками.

Під час конкретного етапу роботи, коли у дошкільнят було накопичено достатній багаж уявлень про загальнолюдські якості, ефективним прийомом стало використання моделювання під час створення дітьми творчих розповідей, казок морального напрямку. Використання на початковому етапі в якості моделей набору геометричних фігур різного кольору («Шкатулка казок») сприяло наданню головному героєві відповідних характеристик, моральних якостей. Орієнтуючись за формою та кольором, діти надавали своїм героям моральних якостей добра, зла, справедливості, описували їх як довгих або тонких.

Формуванню у дітей загальнолюдських якостей, сприяло складання кінцівок казок та казок на новий лад, в яких герої казок потрапляли в нові сучасні умови.

В подальшому дітям пропонувалося самостійно вигадувати розповіді, в яких описувалися б вчинки героїв, які викликали в оточуючих симпатію, повагу.

Враховуючи позитивний вплив наочних методів у роботі з дошкільниками, в процесі ознайомлення дітей з художньою літературою широко використовувався розгляд малюнків та ілюстрацій до нього. Під час розгляду малюнків вихователь задавав питання, відповіді на які потребували аналізу, порівняння та узагальнення основного змісту тексту та ілюстрацій до нього. Це дало змогу сформувати у дошкільників формування нових образів, понять, тобто потрібних знань та морально і соціально значущих уявлень.

Прослуховуючи текст, розглядаючи ілюстрації, діти сприймають описаний в них світ за допомогою слуху та зору.

Діти з великим задоволенням та особливою готовністю відображають свої переживання в продуктивній діяльності, тому сюжети та герої літературних творів пропонувалися їм як теми для малювання або ліплення: після читання твору дітям пропонувалося намалювати те що особливо запам'яталося або схвилювало. В малюнках, аплікаціях та ліпленні, поробках з природного матеріалу та паперу дошкільнята відображали своє ставлення до героїв казок, розповідей, віршів. Нами було організовано виставки дитячих малюнків та поробок: «Герої народних казок», «Головні герої казок В. Сухомлинського» та ін.

З особливим задоволенням діти переймали на себе роль «художників-ілюстраторів» та зображували в своїх малюнках зміст та образи героїв казок, розповідей. Створені в результаті такої роботи книги займали достойного місця в літературному куточку групи.

Режисерські ігри дітей за змістом літературних творів в результаті виготовлених батьками ігрових макетів сприяли більш глибокому усвідомленню моральної поведінки героїв.

Використання прийому так званих «повторних» зустрічей з літературним твором: інсценування, драматизація, зображення малюнків за сюжетом творів, дало змогу забезпечити міжпредметну інтеграцію, як одну з ефективних умов освітнього процесу закладу дошкільної освіти.

У спільній ігровій діяльності (рухливі, сюжетно-рольові ігри) діти закріпили уявлення про норми поведінки у колективі однолітків, вміння узгоджувати особисті інтереси з інтересами одногрупників, свідомо ставитися до ігрових правил.

Закріплення моральних та загальнолюдських норм та якостей відбувалося також й в процесі трудової діяльності, яку було організовано у вигляді чергувань та виконання доручень.

Формування загальнолюдських цінностей дитини дошкільного віку – складний процес, успіх якого залежить від характеру та способу взаємодії дошкільного закладу з родинами вихованців. З метою дослідження рівня компетентності батьків щодо морального виховання дітей, визначення ступеня усвідомлення художньої літератури на розвиток моральних та загальнолюдських якостей дітей-дошкільників та вміння використовувати літературні твори в процесі морального виховання з ними було проведено анкетування.

Аналіз відповідей респондентів засвідчив, що 85 % не використовують художню літературу як засіб формування загальнолюдських цінностей своїх дітей. Більшість батьків (65 %) також не змогли назвати твори художньої літератури морального змісту. На підставі отриманих результатів дослідження нами було розроблено та впроваджено різноманітні форми роботи: бесіди, методичні рекомендації для батьків щодо використання казки з метою морального виховання дитини, консультації («Організація бесід за змістом казки», «Значення ігор-драматизацій у процесі формування моральної поведінки дитини»), батьківські збори, практикуми, виготовлено наочну агітацію (газети, буклети), організовано спільну творчу діяльність дітей та батьків.

2.3. Аналіз результатів дослідження

Аналіз результативності роботи на заключному етапі дозволяє зробити висновок, що використання творів художньої літератури в роботі з дітьми дошкільного віку з метою формування у них загальнолюдських якостей та цінностей ефективно та результативно.

Критеріями ефективності виступили завдання соціально-морального і особистісного розвитку дітей дошкільного віку, передбачені програмою розвитку «Дитина».

В процесі бесід з дітьми про моральність, моральні почуття, непрямого спостереження за діяльністю дітей було виявлено, що на початок навчального року 35% вихованців не знали норм моральної поведінки або, якщо знали правила і вимоги, не виявляли необхідності їх виконання. Діти практично не прагнули до проявів чуйності, доброти, взаємодопомоги, дружелюбності, до проявів чесності, справедливості, вони залишалися байдужими до порушень правил поведінки, не доводили розпочату справу до кінця. Не брали активної участі у спільних заняттях і роботі, цікавих справах та іграх, погано контактували з товаришами по групі, часто виходили з себе, ображались якщо їм робили зауваження.

Частина дітей (41%) вступали в контакт з іншими дітьми, допомагали їм за бажанням, вміли виявляти добрі почуття, прагнули добре виконувати завдання, але через зміну позитивних і негативних емоційних станів у них відбувалися коливання настрою, а, отже, і зміна позитивних і негативних мотивів, їм не вистачало організованості. Доводили свою діяльність до кінцевого результату лише за допомогою дорослого або вихователя. Почуття задоволення у дітей з'являлося лише за умови досягнення позитивного результату, водночас дуже засмучувалися при поганому виконанні завдання, але в той же час не намагалися його поліпшити.

У дітей лише частково сформовані такі якості як чуйність, взаємодопомога, справедливість, доброзичливість, дружелюбність.

І лише 24% вихованців проявляли доброту, чуйність, легко вступали в контакт з іншими дітьми і допомагали їм у грі, виконанні завдань та під час занять.

Отримані результати вказували на необхідність розробки і впровадження ефективних шляхів, спрямованих на формування у дошкільнят загальнолюдських цінностей та моральних якостей.

В результаті проведеної роботи характер сформованості і прояви моральних якостей у дошкільників значно змінився.

Так, значна частина вихованців (76%) проявляє та дотримується знань та правил моральної поведінки у достатній мірі. Діти почали робити детальний опис поведінки однолітків (героя художнього твору). Під час опису моральної поведінки головного героя твору вони припинили обмежуватися лише описом окремих дій, оцінка придбала змістовий характер. Вихованці частіше почали проявляти увагу, турботу, взаємодопомогу один до одного та до дорослих. Взаємовідносини в групі стали доброзичливими.

Діти почали часто робити моральну оцінку вчинків однолітків, щире обурення випадками неповаги у ставленні до інших, прояви грубості. Значущим в поведінці дітей стало те, що вони почали значно рідше звертатися до педагога за похвалою за гарний виченок. Дана обставина свідчить про збільшенні ступеня усвідомленості своїх вчинків, моральних мотивів поведінки. Для деякої частини дітей (24%) питання формування діяльнісного компонента моральних якостей залишається актуальним зважаючи на особливості їх емоційно-вольової сфери.

ВИСНОВКИ

1. Загальнолюдські цінності – це такі моральні і естетичні норми і принципи, поведінкове значення яких визнає і розділяє більшість людей, незалежно від національної, расової, культурної, релігійної, соціальної та іншої приналежності. Період дошкільного дитинства – важливий етап у вихованні людини, формуванні гуманних почуттів і відносин, сприятливий до формування загальнолюдських цінностей. У дітей дошкільного віку відбувається засвоєння норм поведінки, формування ціннісних орієнтацій, адекватної самооцінки, самоствердження, визнання іншими своєї власної значущості. Процес засвоєння загальнолюдських цінностей дітьми дошкільного віку досить складний і представлений психологами та педагогами наступним чином: на першій стадії у дитини відбувається формування уявлень про себе, тобто усвідомлення свого «Я», власних особистісних якостей; на другій – спроба оцінити навколишній світ, соціальну природу, стосунки між людьми; третя стадія пов'язана з самоусвідомленням дитиною місцезнаходження в навколишньому світі.

Процес формування загальнолюдських цінностей у дітей дошкільного віку має специфічні особливості: особливо інтенсивний процес формування ціннісних орієнтацій саме у дошкільному віці, ціннісні орієнтації формуються у процесі набуття особистого досвіду та за умов створення позитивного, розвивального та сприятливого виховного середовища.

2. Художня література є сильним емоційним засобом, який може впливати на думки і свідомість дітей, формувати певні моральні якості, загальнолюдські цінності, навички поведінки, виховувати почуття і стосунки дошкільнят до навколишньої дійсності, збагачувати соціальний досвід вихованців. Дитяча література, яка володіє пізнавальним, естетичним і моральним потенціалом, є одним з

найважливіших засобів морального виховання, найбільш відповідного віковим особливостям дошкільнят. Дитяча література – це частина загальної літератури, яка орієнтована на дітей-читачів, що відрізняється художньою специфікою відповідно до вікових особливостей дітей. Особливості дитячої літератури визначаються, перш за все, освітніми завданнями та віком читачів. Дитяча література, володіючи своїми специфічними особливостями, виконує ряд найважливіших функцій: естетичну, пізнавальну, моральну, соціальну. Характерні риси дитячої літератури як засобу формування загальнолюдських цінностей: теми творів відповідають віку та інтересам дітей; «дитяча мова», просте і лаконічне викладення тексту, доступна форма, звичайна лексика; в кожному творі має бути певна подорож або пригода, яка утримує дитячий інтерес; зміст твору має містити багато діалогів між героями, між автором і читачем; кожен твір має враховувати обсяг змісту відповідно до віку дошкільнят; книжкове видання повинно мати велику кількість ілюстрацій і малюнків, відповідних змісту і логіці творів; в кінці добро завжди перемагає зло.

3. Вивчення сучасного стану розвитку загальнолюдських цінностей дітей дошкільного віку та проведення констатувальної діагностики показали, що більшість дітей мають середній рівень сформованості досліджуваного поняття – 70 % контрольної групи та 80 % експериментальної групи. Також можна відзначити, що діти не використовують знання про норми поведінки та загальнолюдські якості з метою вирішення різноманітних ситуацій під час взаємодії з однолітками та дорослими. Під час спостереження за дітьми в ході ігрової діяльності та інших видах взаємодії спостерігається ініціативність та самостійність її учасників під час вибору ролі, вміння контактувати, вміння домовлятися. Однак, не завжди використовуються знання про емоційні стани, про норми поведінки, про способи вирішення різноманітних ситуацій. Проведена констатувальна

діагностика дала змогу визначити ефективні напрями та шляхи формування загальнолюдських цінностей дітей дошкільного віку в процесі ознайомлення з художньою літературою.

4. Активним засобом формування загальнолюдських цінностей дітей-дошкільників є використання творів дитячої художньої літератури. Вони у яскравій та емоційній формі впливають на особистість, викликаючи різноманітні почуття, сприяючи формуванню загальнолюдських якостей. Дитяча художня література, за рахунок різноманітності форм, методів та прийомів роботи з нею, дає безмежні можливості для формування досліджуваного поняття.

В межах експериментального дослідження з формування загальнолюдських якостей дітей дошкільного віку засобами художньої літератури нами було використано різноманітні форми та методи роботи з дітьми, спрямовані на збагачення знань дітей про моральні якості, формування досвіду моральної поведінки. На основі аналізу змісту програми розвитку дитина «Дитина», а також з урахуванням методичних аспектів ознайомлення дітей дошкільного віку з творами художньої літератури, нами було розроблено *перспективне планування ознайомлення дошкільників з художньою літературою*. В процесі впровадження експериментального дослідження нами було розроблено сценарії занять, які активізують комунікативні навички дітей, конспекти ігор та інші форми спільної з дітьми діяльності щодо ознайомлення з творами художньої літератури. В межах групи створено літературний куточок, який став місцем де проводилися різноманітні форми роботи з дітьми: бесіди з метою ознайомлення з біографією того чи іншого письменника; заняття-подорож «В минуле книги». Також ефективними методами формування загальнолюдських цінностей дітей було створення сімейних бібліотек, організація сеансів активного спілкування за змістом вивченого літературного твору, етичні бесіди, ігри-бесіди,

ігри-драматизації, режисерські ігри, створення власних книжок спільно з батьками.

Результати контрольної діагностики свідчать про позитивну динаміку в показниках розвитку загальнолюдських якостей дітей. Так, у значної кількості вихованців (76 %) уявлення про моральні норми поведінки достатньо сформовані. Діти почали давати чітку характеристику головного героя твору у відповідності з його моральними якостями. Вихованці частіше почали проявляти увагу, турботу, взаємодопомогу до однолітків та дорослих. Стосунки з однолітками стали більш дружелюбними. Діти почали здійснювати моральну оцінку вчинків. В цілому позитивні зміни можуть свідчити про ефективність впровадженої роботи, однак, слід зауважити, що така вона повинна проводитися систематично, змінюючи лише зміст та форму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеева В.Г. Ценностные ориентации как фактор жизнедеятельности и развития личности // Психологический журнал. 1984. Т.5. № 5. С. 63-70.
2. Анисимов С. Ф. Духовные ценности: производство и потребление. Москва: Мысль, 1988. 253 с.
3. Анурин В.Ф. Ценностные ориентации и их влияние на формирование потребностей // Социология высшей школы. Подготовка специалистов для народного хозяйства. Сборник науч. трудов. Горький. 1982. С. 116 -129.
4. Архангельский Л.М. Ценностные ориентации и нравственное развитие личности. Москва, 1987. С. 64.
5. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Дитина» / Наук. кер. О.Л. Кононко. Київ: Світич. 2009. 430 с.
6. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні // Дошкільне виховання. 1999. № 1. С. 6-19.
7. Бех І. Д. Формувати у дитини почуття цінності іншої людини // Педагогіка толерантності. 2001. № 2 (16). С. 16-21.
8. Бібліотечна енциклопедія. Рос. держ. біб-ка. Москва: Пашков Будинок. 2007. 1300 с.
9. Божович Л. И. Личность и ее формирование в детском возрасте. Москва. 1968.
10. Боришевський М.Й. Духовні цінності як детермінанта громадянського виховання особистості // Цінності освіти і виховання. Київ, 1997. С. 21-25.
11. Великий енциклопедичний словник / під ред. А.М. Прохоров. Москва: Велика всеросійська енциклопедія. 1998. 1434 с.
12. Веретенко Т.Г. Загальна психологія: Навч. посіб. Київ: ВД «Професіонал», 2004. 128 с.
13. Вороний М. Сніжинки // Антологія української поезії: В 6-ти т. Т. 3 / Упоряд. М. Грицай, Н. Жук, П. Сіренко. Київ: Дніпро, 1984. 270 с.
14. Гавриш Н. В. Інтеграційні процеси в системі дошкільної освіти // Вісник Дніпропетровського університету економіки та права імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». 2011. № 1 (1). С. 16-21.
15. Державна національна програма «Освіта. Україна ХХІ століття» // Освіта. 1993. №44-46.

16. Дерманова И.Б. Диагностика эмоционально-нравственного развития. СПб.: Речь, 2002. С. 45-89.
17. Десятник К.В. Уроки духовности: навч-метод. посіб. Луцьк: ПП Іванюк В.П., 2010. 174 с.
18. Дзюба П. П. Виховуємо моральні якості. Харків: Основа, 2007. 211 с.
19. Докукіна О. Виховання емпатії у дітей. URL : <http://osvita.ua>. (дата звернення 20.09.2020).
20. Дудкевич Т.В Дошкільна психологія: Навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2007. 391 с.
21. Зимняя И.А. Педагогическая психология: учеб пособие. Ростов-на-Дону: Феникс, 1997. 480 с.
22. Кононко О.Л. Стратегічна мета виховання - життєва компетентність дитини // Дошкільне виховання. 1999. №5. С. 31-36.
23. Комплекси заняття в ДНЗ. Розробки занять для дітей 4-6 років. Харків: Вид. Група «Основа», 2009. 269 с.
24. Краткий словарь по философии / Под общ. ред. И.В.Блауберга, И.К. Пантина. 4-е изд. Москва: Политиздат, 1989. 431 с.
25. Кривуляк О.В. Становлення морально-ціннісної складової особистості у формуванні життєвої компетентності дошкільника // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Вип. 97 . Серія: Педагогічні науки. Чернігів. 2012. С. 35-38.
26. Крутій К. Л. Освітній простір дошкільного навчального закладу: монографія: у 2 ч. Ч. I. Концепції, проектування, технології створення. Запоріжжя: ЛПКС ЛТД, 2009. 320 с.
27. Лазаревич С. Емоційно ціннісний розвиток дошкільника // Дошкільне виховання. 2009. №8. С. 12-14.
28. Леонтьев Д.А. От социальных ценностей к личностным: социогенез и феноменология ценностной регуляции деятельности личности // Вестник МГУ. Серия Психология. 1996. № 4. С. 42 - 43.
29. Михальцова Л. Ф. Феномен понятия «ценность» и его генезис в психолого-педагогических исследованиях // Педагогическое образование и наука : Научно-методический журнал. 2009. N 5. С. 30-37.
30. Москаленко О.В. Сучасні концепції ціннісно-сміслової сфери особистості. Вісник НТУУ І КПП. Вип. 2'2010. С. 41-43.
31. Нечволод Л.І. Сучасний словник іншомовних слів. Харків: ТОРСІНГ ПЛЮС, 2007. 768 с.
32. Ожегов С.И. Толковый словарь русского языка. М., 2001. 873с.

33. Павелків Р.В. Дитяча психологія: Навч. посіб. Київ: Академвидав, 2008. 432 с.
34. Поніманська Т. І. Гуманістичне виховання як ціннісна взаємодія вихователя і дитини // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в дошкільних закладах освіти. №21. 2002. С. 3-7.
35. Поніманська Т. І. Моральне виховання дошкільників: Навч. посіб. Київ: Вища школа, 1993. 111с.
36. Поніманська Т.І. Виховання людяності: методичний посібник. Київ: Міленіум, 2008. 138 с.
37. Прокоф'єва М. Ю. Інтеграція педагогічної підготовки майбутніх вихователів дошкільних закладів і вчителів початкових класів: автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.04. Одеса, 2008. 21 с.
38. Рапацевич Е.С. Психолого-педагогический словарь / Сост. Е.С. Рапацевич. Мінськ: Соврем. Слово, 2006. 928 с.
39. Ушинський К. Д. Вибрані твори. Київ: Радянська школа, 1949. С. 230–245.
40. Хролець О.І. Використання потенціалу дитячої літератури у формуванні гуманістично-ціннісних орієнтацій дітей дошкільного і молодшого шкільного віку // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти. Рівне: РДГУ, 2011. Вип. 2 (45).
41. Хролець О.І. Дитяча література як засіб виховання гуманістично-ціннісних орієнтацій дітей у сім'ї //Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти. Рівне: РДГУ, 2005. Вип.32. С.70-72.

ДОДАТКИ

Додаток А

Орієнтовне перспективне планування роботи із художньої літератури на заняттях і у повсякденному житті

Вересень

Орієнтовні сфери і теми на місяць:

- 1- й тиждень Сфера “Культура”/ “Ой як гарно в ріднім краї”
- 2- й тиждень Сфера “Природа” / “ Чути подих осені”
- 3- й тиждень Сфера “Люди” / “Моя чудова родина”
- 4- й тиждень сфера “Я сам” / “Жив був я”

Орієнтовні теми занять

1. Читання вірша К. Перелісної “Вітер”
2. Етична бесіда “Ми маленькі українці”
3. Читання української народної казки “Івасик – Телесик”
4. Аналіз вірша К. Перелісної “Осінь”

Повсякденна робота

Дидактичні ігри “ Розкажи про своє місто”, “Інтерв’ю”. Дидактична вправа “ Схожі слова”. Етюд “ Слухаємо вірш”. Морально – етична бесіда “ За що я себе шаную”. СХД “Намалюй вірш”.

Жовтень

Орієнтовні сфери і теми на місяць:

- 1-й тиждень Сфера “Культура”/ “Осіньня робота, осінні турботи”
- 2 –й тиждень Сфера “ Люди”/ “Світ професій це цікаво”
- 3-й тиждень Сфера “Природа”/ “ Золота пора барвіста”
- 4-й тижд. Сфера “Я свм”/ “ Я – диво світу”

Орієнтовні теми занять:

1. Вивчення дитячої народної пісеньки “ Ой ти коте, котику”
2. Морально – етична бесіда про хліб.

3. Читання і переказ оповідання Є. Пермяк “ Для чого руки потрібні “

4. Поетичний аналіз вірша М. Познанської “ Метелик”

Повсякденна робота

Дидактичні ігри “ Хто де живе”, “Кому що потрібно”, СРГ “ Лікарня”. Мовна вправа “Чим займається кухар”. Морально – етична бесіда “ Усі професії важливі”

Листопад

Орієнтовні сфери і теми на місяць :

1-й тиждень Сфера “Люди”/ “Від малого старого”

2-й тиждень Сфера “Культура”/ “Транспорт”

3-й тижд Сфера “Природа”/ “Осіньне прощання”

4-й тижд Сфера “ Я сам” / “Чистота – запорука здоров’я”

Орієнтовні теми занять:

1. Обговорення вірша А. Маяковського “Що добре, а що погано”

2. Переказ укр.нар. казки “Івасик - Телесик”

3. Поетичний аналіз вірша Г. Бойка “Листопад”

Повсякденна робота

Розповіді дітей про бабусю і дідуся. Складання описової розповіді “Моя мама”. Поетичний вечір “Осінь, прощай”. Заучування вірша В. Сосюри “Осінь”. Поетичний словник “Осінні слова”. Вечір загадок про транспорт .

Грудень

Орієнтовні сфери і теми на місяць :

1-й тиждень Сфера “Люди”/ “Ми чудові малюки”

2-й тиждень Сфера “Культура”/ “Наші любі іграшки”

3-й тижд Сфера “Природа”/ “Зима завітала в наш край”

4-й тижд Сфера “ Я сам” / “Пізнаю себе”

Орієнтовні теми занять:

1. Переказ укр.нар.казки “Лисичка - сестричка”
2. Етична бесіда про дружбу
3. Читання оп. В. Сухомлинського “Лялька з відбитою рукою”
4. Поетичний аналіз вірша Я. Щоголів “Зимовий ранок”

Повсякденна робота

Відгадування загадок про іграшки. Працювання над колективним створенням вірша про зиму. Читання укр.нар. казки “Лисичка – сестричка і сірий вовк” . Аналіз вірша М. Рильського “Новорічна ялинка”. Заучування вірша Г. Усач “Перший сніг”

**КОДЕКС АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ
ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ХЕРСОНЬСЬКОГО
ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

Я, КЕРМАЧ Марина Вікторівна, учасниця освітнього процесу Херсонського державного університету, **УСВІДОМЛЮЮ**, що академічна доброчесність – це фундаментальна етична цінність усієї академічної спільноти світу.

ЗАЯВЛЯЮ, що у своїй освітній і науковій діяльності **ЗОБОВ'ЯЗУЮСЯ**:

– дотримуватися:

- вимог законодавства України та внутрішніх нормативних документів університету, зокрема Статуту Університету;
- принципів та правил академічної доброчесності;
- нульової толерантності до академічного плагіату;
- моральних норм та правил етичної поведінки;
- толерантного ставлення до інших;
- дотримуватися високого рівня культури спілкування;

– надавати згоду на:

- безпосередню перевірку курсових, кваліфікаційних робіт тощо на ознаки наявності академічного плагіату за допомогою спеціалізованих програмних продуктів;
- оброблення, збереження й розміщення кваліфікаційних робіт у відкритому доступі в інституційному репозитарії;
- використання робіт для перевірки на ознаки наявності академічного плагіату в інших роботах виключно з метою виявлення можливих ознак академічного плагіату;

– самостійно виконувати навчальні завдання, завдання поточного й підсумкового контролю результатів навчання;

– надавати достовірну інформацію щодо результатів власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використаних методик досліджень та джерел інформації;

– не використовувати результати досліджень інших авторів без використання покликань на їхню роботу;

– своєю діяльністю сприяти збереженню та примноженню традицій університету, формуванню його позитивного іміджу;

– не чинити правопорушень і не сприяти їхньому скоєнню іншими особами;

– підтримувати атмосферу довіри, взаємної відповідальності та співпраці в освітньому середовищі;

– поважати честь, гідність та особисту недоторканність особи, незважаючи на її стать, вік, матеріальний стан, соціальне становище, расову належність, релігійні й політичні переконання;

– не дискримінувати людей на підставі академічного статусу, а також за національною, расовою, статевою чи іншою належністю;

– відповідально ставитися до своїх обов'язків, вчасно та сумлінно виконувати необхідні навчальні та науково-дослідницькі завдання;

– запобігати виникненню у своїй діяльності конфлікту інтересів, зокрема не використовувати службових і родинних зв'язків з метою отримання нечесної переваги в навчальній, науковій і трудовій діяльності;

– не брати участі в будь-якій діяльності, пов'язаній із обманом, нечесністю, списуванням, фабрикацією;

– не підроблювати документи;

– не поширювати неправдиву та компрометуючу інформацію про інших здобувачів вищої освіти, викладачів і співробітників;

– не отримувати і не пропонувати винагород за несправедливе отримання будь-яких переваг або здійснення впливу на зміну отриманої академічної оцінки ;

– не залякувати й не проявляти агресії та насильства проти інших, сексуальні домагання;

– не завдавати шкоди матеріальним цінностям, матеріально-технічній базі університету та особистій власності інших студентів та/або працівників;

– не використовувати без дозволу ректорату (деканату) символіки університету в заходах, не пов'язаних з діяльністю університету;

– не здійснювати і не заохочувати будь-яких спроб, спрямованих на те, щоб за допомогою нечесних і негідних методів досягати власних корисних цілей;

– не завдавати загрози власному здоров'ю або безпеці іншим студентам та/або працівникам.

УСВІДОМЛЮЮ, що відповідно до чинного законодавства у разі недотримання Кодексу академічної доброчесності буду нести академічну та/або інші види відповідальності й до мене можуть бути застосовані заходи дисциплінарного характеру за порушення принципів академічної доброчесності.

_____ (дата)

_____ (підпис)

Марина КЕРМАЧ